

ТЕМА 3. Поняття та види виборчих систем

План

- 1. Мажоритарні виборчі системи та їх види.**
- 2. Пропорційні виборчі системи.**
- 3. Змішані виборчі системи.**
- 4. Можливі варіанти застосування нових виборчих систем в Україні.**

ТЕМА 3.1. Мажоритарні виборчі системи та їх види

I. Мажоритарна виборча система – базується на принципі: обраним вважається кандидат, який отримав установлену більшість голосів виборців на виборчому окрузі, в якому він балотувався, або в цілому по країні.

Види:

1. Уномінальні мажоритарні виборчі системи (один округ – один мандат):

відносної більшості

абсолютної більшості

кваліфікованої більшості

преференційна мажоритарна система

2. Поліномінальні мажоритарні виборчі системи (один округ – кілька мандатів):

ТЕМА 3. Мажоритарні виборчі системи та їх види -2

Унономінальні мажоритарні виборчі системи:

- 1) система абсолютної більшості (або французька модель) передбачає, що переможцем на виборах стає кандидат, який набирає більше половини (**50% плюс один голос**) голосів у відповідному окрузі. У разі, якщо жоден кандидат не набрав необхідної кількості голосів, організовуються другий тур, в якому беруть участь 2 кандидати, що набрали найбільшу кількість голосів (наприклад, Австралія, Франція, Польща, КНР, Болгарія). У більшості європейських держав відсотки обчислюються від «**кількості дійсних голосів виборців**», законодавство України передбачає що розрахунок відсотків здійснюється від «кількості виборців, що **взяли участь у голосуванні**», тобто кількості виборчих бюлетенів, вкинутих до виборчих скриньок (і вийнятих з них); така кількість включає як голоси, подані за кандидатів, так і голоси, подані «**проти всіх**», а також і **недійсні** виборчі бюлетені. За оцінкою Венеціанської Комісії використання такого підходу є «**незвичним та недоцільним**» .

ТЕМА 3. Мажоритарні виборчі системи та їх види - 3

2) система відносної більшості (англійська модель) – це найпростіший вид виборчої системи, вона заснована на використанні одномандатних виборчих округів (роз'єднаний електорат), що передбачає голосування за окремих кандидатів, та мажоритарного способу голосування (з категоричним способом заповнення виборчого бюлетеня), за якого переможець визначається *відносною більшістю* отриманих голосів (тобто більшістю відносно інших кандидатів). переможцем визнається кандидат, який набирає більше голосів ніж будь-який інший претендент, а у випадку рівності голосів питання вирішується шляхом жеребкування або проведенням повторних виборів (всього 43 країни, наприклад, США, Індія). При такій системі діє принцип: «first past the post» («перший отримує посаду»);

ТЕМА 3. Мажоритарні виборчі системи та їх види - 4

- 3) система кваліфікованої більшості передбачає, що для того, щоб бути обраним, кандидат має набрати встановлену більшість голосів (як правило - значно більше половини) виборців (наприклад, Чілі, Коста-Ріка, Азербайджан);
- 4) преференційна мажоритарна система або система альтернативного голосування (Alternative Vote) (застосовується в Австралії) - використовує *порядковий* спосіб заповнення бюлетеня: при голосуванні виборець повинен визначити свої преференції щодо усіх кандидатів, зазначених у бюлетені (тобто приписати кожному з них місце, починаючи з першого, відповідно до своїх уподобань); порушення цієї вимоги (наприклад, приписування відповідного місця у власному рейтингу виборцем не всім кандидатам) призводить до визнання бюлетеня недійсним. **Її недоліком** є те, що вона призводить до явища «ослячих голосів» (*donkey voting*), коли виборець рейтингує кандидатів (не знаючи їх) випадковим чином, що може істотно вплинути на результат голосування. Варіантом преференційної системи є система з додатковим голосом (Supplementary Vote), яка передбачає подання кожним виборцем лише двох преференцій – першої та другої. Система застосовується на виборах мера Лондона

ТЕМА 3. Мажоритарні виборчі системи та їх види - 5

Поліномінальні мажоритарні виборчі системи:

Мандати при такій системі отримують кандидати, які у відповідному окрузі отримали **більше порівняно з іншими кандидатами голосів (відносна більшість)**, а переможців є стільки, скільки мандатів розподіляється в окрузі. Мажоритарний підхід з використанням багатомандатних округів допускає можливість застосування **обмеженого голосування**, коли виборець має менше голосів, ніж мандатів, що розподіляються в окрузі. Крайнім виявом у цьому напрямі виступає **система єдиного неперехідного голосу (СЄНГ)** при якій виборець у багатомандатному окрузі може проголосувати лише за одного кандидата – застосовувалася в **Японії** до середини 1990-х років, коли була проведена виборча реформа, сьогодні – в **Науру**.

ТЕМА 3.2. Пропорційні виборчі системи

II. Пропорційна виборча система - передбачає такий порядок визначення результатів голосування, за яким розподіл мандатів між партіями, що виставили своїх кандидатів до представницького органу, здійснюється відповідно до кількості отриманих ними голосів.

Риси:

- 1) *створення великих округів*, від кожного з яких обирається декілька депутатів (вся країна може становити єдиний виборчий округ, наприклад при виборах Кнесету - парламенту Ізраїлю);
- 2) *вибори є виключно партійними* (кожна партія висуває свій список кандидатів на виборні посади);
- 3) *використання виборчої квоти* (виборчого метра), тобто найменшої кількості голосів, необхідних для обрання одного кандидата, інколи застосовується *метод дільників*;
- 4) *умовна передача голосів* - зарахування голосів, поданих за кандидата понад кількість, визначеною виборчою квотою, іншому кандидату, який не набрав необхідного числа голосів.

Застосовується більш як в 60 країнах, наприклад, Австрія, Бельгія, Норвегія, Швеція, Фінляндія.

ТЕМА 3.2. Пропорційні виборчі системи -2

Існують дві основні групи виборчих формул пропорційного представництва, які спираються на два базові методи розподілу мандатів – **метод квот (часток)** і **метод дільників**. Вони стосуються розподілу голосів в одному багатомандатному виборчому окрузі (байдуже – єдиному чи одному з декількох).

Методи розподілу мандатів з допомогою виборчої квоти

Виборчою квотою (часткою) називають кількість голосів виборців, необхідних для отримання одного мандата. Існує кілька різних визначень виборчої квоти, які застосовуються у різних виборчих системах:

- 1) **фіксована квота** - законодавче встановлення квоти як безпосереднього встановлення числа голосів, потрібного для отримання одного мандата. Оскільки рівень участі виборців у голосуванні передбачити неможливо, застосування фіксованої виборчої квоти означає відмову від **фіксованої кількості мандатів** у представницькому органі. Сьогодні практично не застосовується;

ТЕМА 3.2. Пропорційні виборчі системи - 3

2) **відносна (змінна) квота** задається не як конкретне число, а як спосіб його визначення; конкретне значення відносної квоти розраховується на підставі конкретних результатів голосування. Існують різні способи визначення такої квоти:

- проста квота, або *квота Томаса Хейра*, визначається як відношення кількості голосів до кількості мандатів:

$$Q_H = V/S$$

де Q_H – квота Гейра, V – кількість поданих голосів виборців, S – маґнітуда (кількість мандатів в окрузі);

- квота Гаґенбаха-Бішоффа визначається як відношення кількості голосів до величини, що на одиницю більша від кількості мандатів в окрузі:

$$Q_{HB} = V/S + 1$$

- квота Друпа, яка на одиницю більша від квоти Гаґенбаха-Бішофа:

$$Q_D = (V/S + 1) + 1$$

ТЕМА 3.2. Пропорційні виборчі системи - 3

Методи дільників для розподілу мандатів

Загальна схема методу дільників полягає в тому, що кількість голосів виборців, отриманих кожним списком, по черзі ділиться на числа, що складають **певну задану послідовність** до цифри, що відповідає числу списків. Отримані частки розміщуються у порядку зменшення. Частка, порядковий номер якої відповідає кількості мандатів, що розподіляються, є спільним дільником. Кожна політична партія дістає за списком стільки мандатів, скільки разів спільний дільник вкладається у кількість отриманих за списком голосів. Цей метод та його різновиди застосовуються в Аргентині, Бельгії, Латвії, Німеччині, Польщі, Португалії, Росії, Швеції.. Результати ділення оформляються у таблицю; мандати по одному надаються спискам, яким відповідають найбільші частки від ділення у порядку їх зменшення до вичерпання кількості мандатів. Різні методи дільників використовують різні послідовності чисел. Наприклад:

- **метод Д'Ондта** використовує як дільники *послідовність цілих чисел* (1, 2, 3, 4, 5, ...).;
- **метод Сен-Лагю** використовує як дільники *послідовність непарних чисел* (1, 3, 5, 7, ...).;
- **Датський метод** використовує як дільники *послідовність чисел* 1, 4, 7, 10,

ТЕМА 3.2. Пропорційні виборчі системи - 4

Види пропорційних виборчих систем:

1. **Пропорційна система закритих (зв'язаних, жорстких) списків** - порядок розташування кандидатів у списку визначається самою політичною партією, а виборець голосує не за конкретного кандидата, а за список у цілому. Тобто виборець не має право внести зміни до списку, що дає змогу політичній партії провести до парламенту будь-якого кандидата, поставивши його на чолі списку в тому окрузі, в якому вона має гарантовану кількість голосів. Такий підхід посилює владу партійної еліти, яка вирішує, хто займе перші місця у списку.

ТЕМА 3.2. Пропорційні виборчі системи - 5

2. **Пропорційна система вільних (гнучких, відкритих) списків**" - розташування кандидатів у списку проводить виборець, використовуючи преференційне голосування. Тобто у виборця є можливість висловити своє ставлення до кожного з кандидатів, внесених до списку, проставивши проти їх прізвищ відповідну позначку і тим самим показати, кого з кандидатів він бажає бачити обраним у першу чергу, кого - у другу тощо. Це правило діє в Австрії, Бельгії, Італії, Нідерландах, Фінляндії, Швеції, Швейцарії і багатьох інших країнах.

ТЕМА 3.2. Пропорційні виборчі системи - 6

3. Багаторівнева (дворівнева або компенсаційна) пропорційна системи заснована на двох системах округів, у кожній з яких обирається частина депутатського складу, – система малих округів, в якій відбувається первинний, однак не остаточний розподіл мандатів, доповнюється системою великих округів (або й єдиним загальнодержавним округом), в якій розподіляються мандати, що залишилися невикористаними після розподілу в малих округах. Мета запровадження такої системи – *компенсувати недостатню пропорційність розподілу мандатів у малих округах.*

За способом розподілу мандатів між двома рівнями визначають два види дворівневих систем: системи з *фіксованим розподілом мандатів* і системи з *переданням залишків.*

ТЕМА 3.3. Змішані виборчі системи

Змішані виборчі системи – передбачають *паралельне використання* при виборах депутатів представницького органу мажоритарної та пропорційної виборчої системи (**комбінована** або *змішана виборча система у широкому розумінні*) або *схрещування елементів* мажоритарної та виборчої систем (**модифікована** або *змішана виборча система у вузькому розумінні*) з наданням переваги елементам тієї чи іншої системи.

Види модифікованих систем:

1. Виборчими системами, що надають перевагу мажоритарному методу голосування при застосуванні і пропорційного голосування є:

ТЕМА 3.3. Змішані виборчі системи - 2

- а) **система з єдиним голосом, що не передається** - у багатомандатному окрузі виборець голосує лише за одного кандидата, а не за партійний список;
- б) **система з обмеженим голосуванням** – виборці мають право обирати кількох кандидатів з одного бюлетеня, але їх має бути менше ніж кількість місць для заповнення;
- в) **система з кумулятивним голосуванням** – виборець має стільки голосів скільки мандатів в окрузі і він може їх розподілити між усіма кандидатами, а може віддати всі свої голоси одному кандидату).

ТЕМА 3.3. Змішані виборчі системи - 3

2. Змішана система, що використовує переважно *модифіковану пропорційну систему представництва* - **система з єдиним голосом, який передається**, яка передбачає, що виборці голосують за одного кандидата незалежно від числа мандатів у виборчому окрузі, але при цьому виражають перевагу і щодо інших кандидатів.

ТЕМА 3.3. Змішані виборчі системи - 4

Комбінована виборча система - найпростіший варіант змішаної виборчої системи коли певна частина представницького органу обирається за мажоритарним, інша — за пропорційним принципом. Прикладом є парламент Німеччини, де нижня палата — Бундестаг — наполовину обирається за мажоритарною системою, а наполовину — за пропорційною. Такі ж чинники покладені в основу обрання парламентів Литви, Грузії, Словенії, Болгарії тощо.

ТЕМА 3.3. Змішані виборчі системи - 5

Використання виборчих систем в Україні:

1. Мажоритарна виборча система абсолютної більшості (французька):

- а) вибори Президента України;
- б) вибори міського (міст, кількість виборців у яких дорівнює або є більшою ніж 90 тисяч) голови.

2. Мажоритарна виборча система відносної більшості (британська):

- а) вибори 225 народних депутатів;
- б) вибори сільського, селищного, міського (міст, кількість виборців у яких є меншою ніж 90 тисяч) голови;
- в) вибори старости;
- г) вибори депутатів сільських, селищних рад

ТЕМА 3.3. Змішані виборчі системи - 6

3. **Пропорційна виборча система** у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі за виборчими списками кандидатів у депутати від політичних партій за “закритими” виборчими списками:
 - 225 народних депутатів.
4. **Пропорційна виборча система** в багатомандатному виборчому окрузі за виборчими списками місцевих організацій політичних партій (далі - виборчі списки) із закріпленням кандидатів за територіальними виборчими округами, на які поділяється багатомандатний виборчий округ, що збігається з територією відповідно Автономної Республіки Крим, області, району, району в місті, територією міста згідно з існуючим адміністративно-територіальним устроєм або територією утвореної відповідно до ЗУ "Про добровільне об'єднання територіальних громад" об'єднаної міської територіальної громади (далі - територія об'єднаної територіальної міської громади):
 - депутати Верховної Ради АРК, обласних, районних, міських, районних у містах рад.

ТЕМА 3.4. Можливі варіанти застосування нових виборчих систем в Україні

Серед пропозицій щодо реформування виборчого законодавства і насамперед виборчої системи, які *вносилися або внесені* на розгляд Верховної Ради України, є декілька варіантів, найбільш цікавими з яких є:

1. **Система Гавриша-Йоффе-Дашутіна**, яка була вперше запропонована у законопроекті, внесеному народними депутатами України С.Гавришем, Ю.Іоффе та Г.Дашутіним на розгляд Верховної Ради України IV скликання. Її а ідея полягає у достатньо цілісному поєднанні елементів мажоритарної системи (персональне голосування за кандидатів) з пропорційним розподілом мандатів між політичними партіями . Основні елементи цієї системи:
 - а) використовується 450 виборчих округів (за кількістю народних депутатів України) та єдиний загальнодержавний виборчий округ;
 - б) у кожному з 450 округів партія висуває *по одному кандидату* (як у мажоритарній системі); водночас сукупність висунутих 450 кандидатів розглядається як партійний список *без фіксованого порядку кандидатів* у загальнодержавному виборчому окрузі;

ТЕМА 3.4. Можливі варіанти застосування нових виборчих систем в Україні - 2

- в) структура виборчого бюлетеня – характерна для мажоритарної системи: до бюлетеня включаються всі кандидати, висунуті у відповідному виборчому окрузі. Спосіб голосування виборців – категоричний: виборець відзначає у виборчому бюлетені одного кандидата. Водночас голос, поданий на підтримку кандидата, розглядається як голос на підтримку політичної партії, яка його висунула ;
- г) голоси, подані за кандидатів, висунутих політичними партіями, підсумовуються у межах загальнодержавного виборчого округу. До розподілу мандатів мали б допускатися лише ті політичні партії, які подолали виборчий бар'єр (у законопроекті пропонувався бар'єр у 5% дійсних голосів виборців). Розподіл мандатів пропонувалося проводити за методом Т. Хейра;

ТЕМА 3.4. Можливі варіанти застосування нових виборчих систем в Україні - 3

д) після голосування загальнодержавний список кандидатів від кожної партії має бути упорядкований відповідно до відсотку голосів, отриманих кожним кандидатом у своїх виборчих округах. Обраними вважалися б перші у такому списку кандидати **у кількості, яка дорівнює кількості отриманих партією мандатів.**

2. Система з проекту Виборчого кодексу , основними елементами якої є:

а) утворюються 30 багатомандатних регіональних округів та загальнодержавний виборчий округ. Політична партія висуває у кожному регіональному окрузі регіональний список кандидатів; із кандидатів регіональних списків формується також загальнодержавний список із фіксованим порядком кандидатів. Таким чином, кожен кандидат, що балотується в деякому регіональному окрузі, одночасно включений у загальнодержавний список, що виключає проблему подвійного балотування.

ТЕМА 3.4. Можливі варіанти застосування нових виборчих систем в Україні - 4

- б) кожен виборець має один голос. Голосування виборця – *категоричне* щодо регіонального партійного списку, яке може (за вибором виборця) супроводжуватися голосуванням за одного з кандидатів того ж списку (голосування з преференціями).;
- в) встановлюється кількість мандатів, які отримує кожна партія. Шляхом підсумовування голосів, поданих за регіональні виборчі списки кожної партії, визначається кількість голосів, отриманих партією в межах загальнодержавного виборчого округу. До розподілу мандатів допускаються партії, які подолали загальнодержавний бар'єр;
- г) визначається виборча квота за методом Т.Хейра у загальнодержавному виборчому окрузі і вона застосовується для усіх регіональних виборчих округів;

ТЕМА 3.4. Можливі варіанти застосування нових виборчих систем в Україні - 5

- д) встановлюється кількість мандатів, які отримала кожна партія з числа тих, які подолали бар'єр, у кожному регіональному виборчому окрузі. Розподіл мандатів між партіями здійснюється за допомогою виборчої квоти *лише в межах цілих квот*. Внаслідок цього у кожному регіональному окрузі для кожної партії виникають залишки голосів (для кожної партії у кожному регіональному окрузі ця кількість *менша від квоти*), які не використані для розподілу мандатів;
- е) встановлюється кількість мандатів, які залишилися нерозподіленими в регіональних округах, і кількість невикористаних (залишкових) голосів кожної партії. Кількість нерозподілених мандатів визначається як різниця між конституційною кількістю народних депутатів України (450) і сумарною кількістю мандатів, розподілених у регіональних виборчих округах. Ця різниця завжди буде відмінною від нуля. Залишкові голоси кожної партії додаються в межах загальнодержавного округу. Вони використовуються для розподілу нерозподілених досі мандатів між партійними списками у загальнодержавному виборчому окрузі. Розподіл здійснюється до вичерпання усіх мандатів із застосуванням тієї ж квоти за методом найбільших остач.

ТЕМА 3.4. Можливі варіанти застосування нових виборчих систем в Україні - 6

ж) визначаються депутати обрані в регіональних (обраними вважаються кандидати, які займають перші місця у переупорядкованому списку, у кількості, що дорівнює кількості мандатів, отриманих партією у цьому регіональному виборчому окрузі), а потім – в загальнодержавному (закриті списки) окрузі;

ТЕМА 3.3. Змішані виборчі системи